

Psihoanalitik in politični aktivist Félix Guattari, skupaj z Gillesom Deleuzeom eden pomembnejših mislecev tega stoletja (Anti-Ojdip, Tisoč platojev, Molekularna revolucija...), je bil vključen v naš program študija duševnega zdravja v skupnosti. Zelo nas je prizadelo, ko smo konec poletja 1992 zvedeli, da je preminil, in tako seveda na žalost nismo mogli uresničiti načrta, da bi jeseni predaval v okviru našega študija. V spomin na sodelavca, ki nas je vedno navdihoval, zadnjega od ustanoviteljev gibanja alternativne psihiatrije, objavljamo predavanje, ki ga je imel decembra 1986 v Cankarjevem domu v okviru srečanja »Psihiatrija in občan«. Hkrati se spominjamo tudi njegovega pravkar preminulega tovariša Gillesa Deleuzea.

Félix Guattari

O PRODUKCIJI SUBJEKTIVNOSTI

Klasična misel je dušo ločevala od materije in bistvo subjekta od telesnega koleksija. Marksisti so po drugi strani postavili nasproti infrastrukturnim produkcijskim odnosom subjektivne nadzgradbe. Kako lahko danes govorimo o produkciji subjektivnosti? Že po prvem razmisleku spoznamo, da so vsebine subjektivnosti vse bolj odvisne od množice strojnih sistemov. Nobeno področje mnenja, misli, podobe, učinkov, narativnosti se odslej ne more sprenevedati, da lahko uide pred močjo »računalniške pomoči« podatkovnih bank, telematike itn. In tako se torej vprašamo, ali ni bistvo subjekta – to slavno bistvo, za katerim zahodna filozofija teče že stoletja – že samo ogroženo od te nove »strojne odvisnosti« subjektivnosti. Znana je nenavadna mešanica bogatitve in siromašenja, ki je pripeljala do današnjega stanja: navidezna demokratizacija dostopa do podatkov, znanja, povezana s ponovnim izločanjem pri njihovih instancah izdelave: zmanjšanje števila antropoloških pristopov, planetarno mešanje kultur, paradokсно sočasno s širjenjem partikularizmov in rasizmov: zelo

obsežno širjenje polja tehničnoznanstvenih in estetskih raziskav, ki potekajo v moralnem kontekstu sivine in odčaranosti. Namesto da bi se pridružili modernim križarskim vojnjam proti pregreškom modernizma, namesto da bi pridigali rehabilitacijo uničenih transcendentálnih vrednot ali se prepustili dolgočasni nasladi postmodernizma, lahko poskusimo zavriniti dilemo krčevitega odpora ali ciničnega sprejetja položaja.

Četudi so stroji sposobni artikulirati izjave in zabeležiti stanje stvari v ritmu nanosekunde in jutri morda že pikosekunde, to še ne pomeni, da imajo diabolčno moč, ki grozi nadvladati človeka.

Človek pravzaprav nima pravega razloga, da bi se od njih odvrčal, saj niso nič drugega kot izredno razvite in izredno koncentrirane oblike nekaterih vidikov njegove lastne subjektivnosti; in poudariti je treba, da ne gre za tiste vidike, ki ga prečijo v odnosih do prevlade in oblasti. Postaviti bo treba dvojni most od človeka k stroju in od stroja k človeku; nove in zaupne povezave med njima bo lažje napovedati, ko bomo ugotovili:

1) da sodobni informacijski in komunikacijski stroji ne nosijo le reprezentativnih vsebin, ampak sodelujejo tudi pri tvorbi novih načinov izražanja (individualnih in/ali kolektivnih);

2) da vsi strojni sistemi, ne glede na to, na katero področje sodijo – tehnično, biološko, semiotično, logično, abstraktno – sami po sebi podpirajo protosubjektivne procese, ki bi jih označil kot modularno subjektivnost.

Tukaj bom omenil le prvo plat teh vprašanj, drugo, ki zadeva probleme avtoreference, avtotranscendence itn., pa si bom prihranil za drugo priložnost.

Preden nadaljujemo, se moramo vprašati, ali je ta »pristop (subjektivnosti) k stroju« – kot smo nekoč govorili o »pristopu k veri« – res popolna novost. Ali niso tudi »predkapitalistične« ali »arhaične« subjektivnosti izvirale iz različnih iniciacijskih, socialnih, retoričnih strojev, ujetih v klanske, verske, vojaške, korporativne in druge institucije, ki jih bom tukaj zbral pod splošno oznako *kolektivna orodja subjektivizacije*. To je veljalo na primer za meniške stroje, ki so vse do danes ohranili spomin na antiko, spotoma pa oplodili tudi našo sodobnost. Kaj so bili drugega kot računalniški programi, »makroprocesorji« srednjega veka – neoplatoniki pa, na svoj način, prvi snovalci procesualnosti, sposobne preiti čas in zastoje. In versajski dvor, kaj je bil s svojim natančnim uravnavanjem priliva oblasti, denarja, prestiža, pooblastil in precizno določenih etiket drugega kot stroj, ustvarjen prav z namenom, da zagotavlja zalogo plemiške subjektivnosti? Ta je bila državni kroni veliko bolj podvržena kot gospodstva fevdalne tradicije in je zasnovala druge odnose podrejenosti vrednotam in običajem vzpenjajočega se meščanstva.

Ob tej priložnosti ne morem na hitro očrtati zgodovine teh kolektivnih orodij subjektivizacije. Sicer pa ne zgodovina ne sociologija po mojem mnenju nista sposobni dati analitično-političnih ključev za te procese. Poudaril bi rad le nekaj temeljnih poti/glasov – tukaj nam francoščina omogoča homofonično povezavo

med potjo in izjavo (fr. *voi/x/(es)*) – ki so jih ta orodja proizvedla in katerih povezanost ostaja temelj procesov subjektivizacije sodobnih zahodnih družb. Razlikoval bi tri vrste:

1) Glasovi oblasti, ki od zunaj obkrožijo in omrežijo človeške skupnosti, bodisi z neposredno prisilo in panoptičnim vplivom na telesa bodisi z imaginarno zaplembo duš;

2) Glasovi znanja, ki se artikulirajo iz notranjosti subjektivnosti v tehnično-znanstvenih in ekonomskih pragmatikah.

3) Glasovi avtoreference, ki razvijajo procesualno subjektivnost, samoutemeljiteljico lastnih koordinat, ki obstaja sama po sebi (kar sem nekoč navezal na kategorijo »skupina-subjekt«), kar pa je ne ovira, da se ne bi vrinila čez socialne in mentalne plasti.

Oblast nad zunanjimi teritorialnostmi, deteritorializirana znanja o človekovih dejavnostih in strojih in končno ustvarjalnost, lastna subjektivnim mutacijam: ti trije glasovi, četudi vpisani v osrčje zgodovinske diahronije in trdno vraščeni v socioloških razkolih in segregacijah, se ne nehajo vmešavati v čuden balet, v katerem se smrtni boj izmenjuje s promocijo novih figur.

Mimogrede naj omenimo, da bomo v naši shizoanalitični perspektivi osvetlitve subjektivizacijskih dejstev le malo uporabljali dialektične, strukturalistične, sistemistične in celo genealoške pristope v smislu Michela Foucaulta. Po mojem mnenju so namreč vsi sistemi modelizacije na določen način uporabni, vsi so sprejemljivi, a le toliko, kolikor njihova načela sklepanja zavračajo univerzalistično skušnjavo in priznavajo, da je njihova naloga le prispevati h kartografiji eksistencialnih teritorijev – ki implicirajo čutne, kognitivne, afektivne, estetske in druge svetove... –, in to na jasno zamejenih območjih in časovnih obdobjih. Ta relativizem ni z epistemološkega stališča prav nič sramoten: vztraja pri tem, da regularnost, bolj ali manj stabilne konfiguracije, ki jih subjektivna naključja ponujajo v dešifriranje, izhajajo natančno in predvsem iz sistemov avtomodelizacije,

ki smo jih omenili zgoraj s tretjim glasom avtoreference. Tukaj diskurzivni verižni členi – izraza in vsebine – le še redko odgovarjajo običajni logiki diskurzivnih celot, ali pa to počnejo z nasprotnim smislom in popačeno. Se pravi, da je na tej ravni vse v redu! Vse ideologije, vsi kult, celo najbolj arhaični, so ustrezni, saj ni treba drugega, kakor da jih uporabimo kot eksistenčni material. Prva namembnost njihovih ekspresivnih verig ni več obeležje stanja stvari ali okovanje v pomenske osi stanja smisla, ampak, ponavljam, udejanjenje eksistenčne kristalizacije in se s tem nekako postavitev na to stran temeljnih načel klasičnega uma: načel identitete, Tretjega-izključenega, kavzalnosti, zadostnega uma, kontinuitete... Najtežje je jasno pokazati, da so ti materiali, iz katerih se lahko porodijo procesi subjektivne avtoreference, tudi sami izvečki radikalno heterogenih, da ne rečemo heteroklitnih elementov: ritmi preživelih časov, obsedajoči refreni, identifikacijski emblemi, pretvezni predmeti, fetiši vseh vrst... To, kar se na tej poti po pokrajinah biti in načinov semiotizacije potrjuje, so sledi singularizacije – neke vrste eksistenčni pečati –, ki datirajo, udogodkujejo, »kontingentirajo« stvarna stanja, njihove referenčne korelate in načine izjavljanja, ki jim ustrezajo. Te izrazite dvojne sposobnosti singularizacije in prečkanja eksistence, lokalne vztrajnosti na eni strani in transverzalistične konsistence – transistence – na drugi ni mogoče v celoti dojeti s pomočjo racionalnih načinov diskurzivnega znanja: to je mogoče le z razumevanjem afektivnega, s pomočjo globalnega transreferencialnega zapopadenja. Najbolj univerzalno je tu povezano z najbolj naključno faktičnostjo; najbolj razrahljana izmed običajnih linij pomena je privezana na končnost tubiti. Toda različne tradicije tega, kar bi lahko imenovali »omejeni racionalizem«, še naprej ohranjajo sistematično, skoraj militantno nerazumevanje vsega, kar bi se lahko v osrčju teh metamodelizacij nanašalo na virtualne in netelesne svetove, na vse meglene svetove negotovosti, naključnosti, verjetnosti... Ta »omejeni racio-

nalizem« je v okrilju antropologije dolgo iskal kategorizacijske načine, ki jih je opredelil kot »predlogične«, v resnici pa so bili metalogični, paralogični, saj so bili njihovi cilji zlasti podeliti trdnost individualnim oz. kolektivnim načinom subjektivnosti. Toda tukaj bi bilo treba razmišljati o kontinuumu, ki bi šel od otroških iger, ritualizacij vsakršne šare, poskusov psihopatoloških rekompozicij »shizoidnih« svetov pa vse do zapletenih kartografij mitov in umetnosti, da bi končno dosegli veličastne spekulativne zgradbe teologij in filozofij, ki so skušale dojeti te iste razsežnosti eksistenčne ustvarjalnosti. (Naj tukaj zadošča omemba Plotinovih »pozabljivih duš« ali »negibnega gibalca«, ki je po Leibnitzu obstajal pred vsako razpršitvijo moči.)

Toda vrnimo se k našim prvotnim trem glasovom. Odslej je naš problem ustrezna umestitev tretjega, glasu avtoreference, v odnosu do glasov oblasti in znanj. Definiral sem ga kot najbolj nenavadnega, najbolj naključnega, tistega, ki zasidra človeške realnosti v končnost, in tudi kot najbolj univerzalnega, tistega, ki izvaja najbolj bliskovite prehode med heterogenimi področji. Treba bi bilo reči drugače: ni univerzalen v dobesednem pomenu, je najbogatejši v svetu virtualnega, najbolje opremljen v procesualnih linijah. In na tej točki mojega poročila vas prosim, da mi ne zamerite obilice kvalifikativov, preseganja pomena nekaterih izrazov in brez dvoma določene nejasnosti njihovega kognitivnega razumevanja: tukaj ni drugih pribežališč!

Glasova oblasti in znanja sta se vpi-sala v koordinate eksoreference, ki jima zagotavljajo široko uporabo in natančno zamejitev smisla. Zemlja je bila temeljni referent oblasti nad telesi in prebivalci, medtem ko je bil Kapital referent ekonomskih ved in obvladovanja produkcijskih sredstev. Telo avtoreference, brez glasu, obraza in temelja, nam po drugi strani odpira povsem drugačno obzorje kakor procesualnost kot točke neprestanega izvora vseh vrst ustvarjalnosti.

Rad bi poudaril, da triada teritorializirana Oblast, deteritorializiran Kapital

znanja in procesualna avtoreferenca nimajo drugega cilja kot osvetliti določene probleme, na primer sedanji vzpon neoliberalnih ideologij ali drugih, še bolj nevarnih arhaizmov. Razumljivo je torej, da se iz tako površnega modela ne lotevamo kartografij konkretnih procesov subjektivizacije. Recimo, da gre le za instrumente spekulativne kartografije brez vsakih obetov o univerzalni strukturni utemeljivosti ali učinkovitosti na terenu. Kar je na drug način opozorilo, da ti glasovi ne obstajajo od vekomaj in brez dvoma ne bodo zmeraj, vsaj ne v enaki obliki. Zato morda ni napačen poskus lokalizacije njihovega zgodovinskega izvora in prestopanja praga konsistence, ki so jim omogočila trajno umestitev na orbito naše modernosti.

Taka učvrstitve se zelo verjetno opira na kolektivne sisteme »zapomnjenja« podatkov in znanj, pa tudi na materialne dispozitive tehnične, znanstvene in estetske vrste. Te temeljne subjektivne mutacije bi lahko torej po eni strani datirali z rojstvom kolektivnih verskih in kulturnih orodij, po drugi pa z izumom novih materialov, energij, strojev za kristalizacijo časa in končno novih bioloških tehnologij. Ne trdim, da gre za materialne infrastrukture, ki neposredno pogojujejo kolektivno subjektivnost, ampak le za bistvene komponente njene učvrstitve v prostoru in času v funkciji tehničnih, znanstvenih in umetniških sprememb.

V skladu s temi ugotovitvami bi razlikoval tri območja zgodovinskih prelomov, iz katerih so v minulem tisočletju izšle tri temeljne kapitalistične sestavine:

A) obdobje evropskega krščanstva, zaznamovano z novo zasnovano odnosov med Zemljo in Oblastjo;

B) obdobje kapitalistične deteritorializacije znanj in tehnik, utemeljeno na načelih splošne ekvivalence;

C) obdobje planetarne informatizacije, ki odpira možnost, da ustvarjalna in singularizirajoča Procesualnost postane nova temeljna referenca.

Kar zadeva zadnjo točko, je treba takoj povedati, da nam le malo objektivnih elementov še omogoča tak ovinek

mimo zatiralske množičnomedijske sodobnosti k postmedijskemu obdobju, ki bi ustrezno ovrednotilo ureditve subjektivne avtoreference. Pa vendar se mi zdi, da se bo le v kontekstu novih »podatkov« informacijske in telematske produkcije subjektivnosti temu glasu avtoreference posrečilo doseči polno hitrost. Očitno nič ni dobljeno vnaprej! Nič na tem področju ne more nadomestiti inovacijskih socialnih praks. Gre le za ugotovitev, da so v nasprotju z drugimi revolucijami subjektivne emancipacije – Spartak, francoska revolucija, pariška komuna – individualne in socialne prakse samovrednotenja in samoorganizacije subjektivnosti danes morda prvič v zgodovini sposobne odkriti kaj trajnejšega kot noro in kratkotrajno spontano vrvenje; seveda s temeljito ponovno umestitvijo človeka v odnosu do svojega strojnega in naravnega okolja. (Ki se sicer vse bolj stikata.)

A. OBDOBJE EVROPSKEGA KRŠČANSTVA

Na ruševinah rimskega in karolinškega cesarstva je v zahodni Evropi vzniknila nova figura subjektivnosti, ki jo je mogoče označiti z dvojno artikulacijo:

1) z razmeroma avtonomnimi teritorialnimi entitetami etnične, nacionalne, verske narave, ki so sprva sestavljale teksturo fevdalne segmentarnosti, ki pa so se v drugačnih oblikah ohranile vse do današnjih dni;

2) z deteritorializirano entiteto subjektivne moči katoliške cerkve, ki je bila strukturirana kot kolektivno orodje na evropski ravni.

V nasprotju s prejšnjimi formulami imperialne moči osrednja figura moči zdaj z osnovnimi teritoriji sociusa in subjektivnosti ni več v neposrednem, totalitarnem/totalizirajočem spoprijemu. Krščanstvo se je moralo veliko hitreje kot islam odreči oblikovanju organske celote. Toda izginotje nekega konkretnega Cezarja in promocija deteritorializiranega Kristusa, ki si je ne upamo opredeliti kot nadomestno, nista oslabilila procesov integracije subjektivnosti, ampak sta jih, nasprotno, okrepila. In zdi se mi, da je

posledica sovpadanja delne avtonomije politične in ekonomske sfere, ki je lastna fevdalni segmentiranosti, in te hiperspojivne narave krščanske subjektivnosti (manifestirane v križarskih vojnah ali v prevzemanju plemiških kodeksov kakor Božji mir /*La Paix de Dieu*/, ki ga opisuje Georges Duby) neke vrste prelom, metastabilno ravnotežje, naklonjeno širjenju drugih, prav tako parcialnih procesov avtonomije, ki jih najdevamo:

- v za to obdobje značilni shizmatični vitalnosti verske senzibilnosti in refleksije;

- v od tistih časov pravzaprav neprekinjeni eksploziji estetske ustvarjalnosti;

- v prvem velikem »ponovnem vzletu« tehnologij in trgovske menjave, ki so ga zgodovinarji poimenovali »industrijska revolucija 11. stoletja« in ki je sovpadal s pojavom novih oblik urbane organizacije.

Kdo bi tej dvoumni, nestabilni, izmučeni formuli pripisal presežek obstojnosti, ki ji bo omogočil preživetje strahotnih zgodovinskih preskušanj, ki so jo čakale: invazije barbarov, epidemije, neprestane vojne? Shematsko, šest vrst dejavnikov:

1) Promocija monoteizma, ki je moral biti v praksi dovolj prilagodljiv, razvojen, precej sposoben prilagajanja posebnim subjektivnim položajem barbarov, sužnjev itn. Dejstvo, da gibkost sistema z ideološko referenco postaja temeljni adut njegovega nadaljnega obstoja, je osnovni podatek, na katerega bomo naleteli na vseh pomembnih križiščih zgodovine kapitalistične subjektivnosti. (Pomislimo na primer na presenetljivo zmožnost prilagajanja sodobnega kapitalizma, s pomočjo katere dobesedno požira tako imenovane socialistične ekonomije). Učvrstitev novih etično-religioznih vzorcev krščanskega Zahoda je pripeljala do vzpostavitve vzporedne dvojne trgovine subjektivizacije: prve z neprestanim ustanavljanjem osnovnih teritorialnosti, ne glede na udarce usode, in s ponovno definicijo sorodstvenih vezi in mrež fevdne oblasti, in druge, dovzetne za svoboden pretok znanja, denarja, estetskih figur, tehnologije,

dobrin, oseb itn., ki utira pot za vnebovzetje drugega kapitalističnega deteritorializiranega glasu.

2) Postavitev kulturne mreže krščanskega prebivalstva s pomočjo novega tipa religioznega stroja, utemeljenega zlasti v župnijskih šolah, ki jih je ustanovil Karel Veliki in ki so preživele izginotje njegovega cesarstva.

3) Ustanovitev poklicnih cehev, samostanov, verskih redov...kot »podatkovnih bank« znanja in tehnik tistega časa.

4) Razširjenost rabe železa in mlinov na naravni pogon; razvoj obrtne in mestne mentalitete. Toda ta prva vzmet mašinizma, to je treba poudariti, se je ugneznila na nekako parazitski način in je »ukleščena« v osrčju velikih človeških ureditev, na katerih je še naprej slonelo bistvo velikih produkcijskih sistemov. Z drugimi besedami, tukaj še ne zapuščamo osnovnega odnosa človek/orodje.

5) Pojav prvih strojev, ki je sprožil veliko močnejšo subjektivno integracijo:

- ure, ki so po vsem krščanstvu kazale enak kanonski čas;

- postopno izumljanje verske glasbe, podprte s svetopisemsko tematiko.

6) Selekcija živalskih in rastlinskih vrst, ki bo temelj kvantitativnega poleta demografskih in ekonomskih parametrov in posledično razsežnosti in trajnosti teh ureditev.

Kljub strahovitim pritiskom ali pa prav zaradi njih – teritorialna zaježitev, a tudi bogastvo akulturacije –, ki jih je po eni strani izvajal bizantinski imperij, ki ga je zamenjal arabski imperializem, in na drugi strani barbarske in nomadske sile, nosilke zlasti metalurških inovacij, je kulturni vrelec protokapitalističnega krščanstva dosegel (dolgotrajno) stabilnost teh treh osnovnih polov plemiške, verske in kmečke subjektivizacije, in tako vodil razmerja oblasti in vednosti. »Strojni sunki«, povezani z urbanim razvojem in civilnimi in vojaškimi tehnologijami, so bili tako hkrati spodbujani in zaustavljeni. Ta vrsta naravnega stanja odnosov med človekom in orodjem vse do danes preganja paradigme reteritorializacije tipa »Delo, Družina, Domovina«.

B) OBDOBJE KAPITALISTIČNE
DETERITORIALIZACIJE ZNANJ IN TEHNIK

Ta druga sestavina kapitalistične subjektivnosti se je uveljavila zlasti od 18. stoletja naprej. Zaznamovalo jo je naraščajoče neravnotežje v odnosih človek/stroj. Človek je v tem procesu izgubil družbeno teritorialnost, za katero je verjel, da je nepremestljiva. Njegove orientacijske točke fizične in socialne telesnosti so se temeljito zamajale. Referenčni univerzum nove vsesplošne menjave ni nič več segmentarna teritorialnost, ampak Kapital kot način semiotične reteritorializacije človekovih dejavnosti in struktur, ki jih pretresajo strojni procesi. Poprej je bil realni Despot ali imaginarni Bog tisti, ki je stregel kot bistvena operativna točka lokalne rekonstrukcije eksistenčnih teritorijev. Odslej je to simbolna kapitalizacija abstraktnih vrednot oblasti, ki vpliva na ekonomska in tehnološka znanja, izražena v dveh deteritorializiranih družbenih razredih, in ki pelje k splošni enakovrednosti vseh načinov vrednotenja dobrin in človekovih dejavnosti. Tak sistem je lahko ohranil zgodovinsko trdnost le, če je neprestano tekmoval in napredoval. Nova »kapitalistična strast« je na svojem pohodu pometla z vsem: še zlasti s kulturami in teritorialnostmi, ki so se bolj ali manj posrečeno izognile krščanskemu valjarju. Najpomembnejši dejavniki trdnosti te sestavine so:

1) Splošen vdor tiskanih besedil v vse kolesje družbenega in kulturnega življenja, povezan z določenim upadanjem neposrednih ustnih komunikacij, ki pa po drugi strani omogoča veliko večjo možnost zbiranja in proučevanja znanj.

2) Primat jekla in parnih strojev, ki so pomnožili prodorno moč strojnih vektorjev tako na kopnem, na morju, v zraku kot na celostnih tehnoloških, ekonomskih in urbanističnih področjih.

3) Manipulacija časa, ki bo dobesedno izpraznjen svojih naravnih ritmov s pomočjo:

• kronometričnih strojev, ki bodo pripeljali do tayloristične razporeditve delovne sile;

• tehnike ekonomske semiotizacije, na primer s pomočjo kreditov, kar implicira splošno virtualizacijo zmožnosti človekove pobude in predviden izračun, ki zadeva področja inovacije — neke vrste menica za prihodnost —, te pa omogočajo neskončno povečanje imperija tržnih ekonomij.

4) Biološke revolucije, ki izhajajo iz pasteurjevskih odkritij, ki bodo vse bolj in bolj povezale prihodnost živih vrst z razvojem biokemičnih industrij.

Odtlej se človek nahaja, kar zadeva strojne phylume, v skorajda parazitskem položaju. Vsak izmed njegovih glasov, njegovih družbenih odnosov bo pravzaprav ponovno razrezan in nato ponovno določen, nadkodiran v skladu z globalnimi zahtevami sistema. (V delih Leonarda da Vincija, Brueghla in zlasti Arcimbolda najdemo najbolj pretresljive in svarilne predstavitve teh telesnih preoblikovanj.)

In kar je paradokсно, s tem funkcionalizmom glasov in človeških sposobnosti ter z njegovim režimom splošne ekvivalence sistemov vrednotenja, ob vsem vztrajnem nanašanju na univerzalizirajoče perspektive človek zgodovinsko nikoli ni dosegel drugega kot zapiranje v sama sebe, reteritorializacijo nacionalističnega, razrednega, korporatističnega, rasističnega, paternalističnega... reda, ki so ga neizprosno in včasih karikirano spet napeljale na najbolj konservativne oblastne poti. »Duh razsvetljenstva«, ki je zaznamoval prihod te druge figure kapitalistične subjektivizacije, bi moral v resnici ostati dvojnik nepopoljšljivega fetišizma profita — libidinalna formula specifično meščanske oblasti, ki se je od starejših emblematičnih sistemov nadzora ozemelj, ljudi in dobrin razlikovala po bolj deteritorializiranih načinih, pa ni nič manj izločala subjektivnega, kar najbolj eksplozivnega, najbolj asocialnega in potročujočega ozadja. Kakršenkoli je videz svobode mišljenja, s katerim se rad kiti novi kapitalistični monoteizem, vedno je predpostavljajl iracionalno in arhaizmov polno moč nad nezavedno subjektiviteto, še zlasti prek dispozitivov nalaganja odgovornosti in hiperindividualizirane

kulpabilizacije, ti dispozitivi pa so, prignani do skrajnosti, peljali v samokaznovno prisilo in v morbiden kult napake, lepo viden v kafkovskem svetu.

C. OBDOBJE PLANETARNE INFORMATIKE

Tukaj so prejšnja navidezna ravnotežja porušena v povsem drugem smislu. Zdaj bo stroj pod nadzorom subjektivnosti, vendar ne človeške reteritorializirane subjektivnosti, ampak strojne subjektivnosti novega tipa. Nekaj značilnosti ozavedanja te nove dobe:

1) Mediji in telekomunikacije težijo k »nadomeščanju«
nekdanjih ustnih in pisnih odnosov. Treba je opozoriti, da polifonija, ki nastaja, ne združuje več le človeških glasov, ampak tudi strojne, s podatkovnimi bankami, umetno inteligenco itn... Kolektivni okus in mnenje bodo obdelani s statističnimi in modelizacijskimi dispozitivi, kakršne proizvajata reklama in filmska industrija.

2) Primarne naravne snovi postopoma izginjajo pred poplavo novih materialov, izdelanih pod poveljstvom kemije (plastični materiali, nove zlitine, polprevodniki itn.). Razvoj jedrske cepitve in jutri še spojitve omogoča napoved pomembnega širjenja energetskih virov, če seveda ne bo pripeljal do nepovratne ekološke katastrofe: tudi tu bo vse odvisno od sposobnosti ponovne kolektivne prisvojitve novih socialnih ureditev.

3) S temporalnostjo, pognano s mikroprocesorji, je mogoče gromozansko količino podatkov in problemov obdelati v minimalnem času, tako da nove strojne subjektivnosti ohranjanjo prednosti pred izzivi in zastavki, s katerimi se soočajo.

4) Biološki inženiring po drugi strani odpira pot neskončnemu modeliranju živih oblik in lahko pripelje tudi do radikalne spremembe življenskih razmer na planetu in s tem vseh možnih etoloških in imaginarnih referenc, ki so s tem povezane.

Vprašanje, ki se vsiljuje, je, zakaj vsi ti neverjetni procesualni potenciali, ki jih prinašajo vse te informatične, telematične, robotske, birokratske, biotehno-

loške revolucije, zaenkrat še ne prinašajo drugega kot krepitev prejšnjih sistemov odtujitve, zatiralsko množično-mediatizacijo, pootročujočo politiko dogovarjanja. Kaj bo omogočilo, da se bo zares začela postmedijska doba, ki jih bo osvobodila segregativnih kapitalističnih vrednot in dala polni zagon sedanjim osnutkom revolucije inteligence, senzibilnosti in ustvarjalnosti?

Različne inačice dogmatizmov verjamejo, da je izhod iz teh težav v nasilnem uveljavljanju enega izmed teh treh kapitalističnih glasov na račun drugih dveh. Eni sanjajo, kar zadeva oblast, o vrnitvi k nekdanjim legitimnostim, o zelo razmejenih področjih ljudstva, rase, vere, kaste, spola... V to kategorijo je treba paradokso vključiti tako neostaliniste kot socialdemokrate, saj si ne eni in ne drugi ne morejo predstavljati sociusa zunaj okvira rigidne umestitve v osrčju državnih struktur in funkcij. So tudi takšni, ki jih vera v kapitalizem sili v opravičevanje vseh sodobnih pustošenj — človeka, kulture, okolja... — ker sodijo, da bodo v končni fazi nosilci dobrobiti in napredka. In končno, so tudi taki, ki jih njihove fantazme o radikalni osvobojenosti človeške ustvarjalnosti odrinjajo na kronično margino, v svet prividov, ali pa iščejo zavetje v fasadnem socializmu ali komunizmu.

Poskusiti moramo torej premisliti te tri glasove v njihovi nujni prepletenosti. Nikakršno angažiranje v ustvarjalskih phylumih tretjega glasu ne vzdrži brez vzporednega nastajanja novih eksistenčnih teritorialnosti, ki, da ne bi več izhajale iz postkarolinškega etosa, zahtevajo varne dispozicije za osebo in za imaginarno, pa tudi zagotovitev nežnega in požrtvovalnega okolja. Kar zadeva megapodjetja drugega glasu, velike kolektivne industrijske in znanstvene avanture, velike trge znanja, ti očitno ohranjajo vso legitimnost. Pa vendar le pod pogojem, da ponovno definiramo njihove smotre, ki danes ostajajo obupno gluhi in slepi za človeške resnice. Ali se je še mogoče sprenevedati, da gre le za dobiček? Kakorkoli že, tako smotrnost delitve dela kot smotrnost socialnih emancipatorskih

praks se morata spet osredotočiti na temeljno pravico do posebnosti, na etiko končnosti, toliko bolj zahtevno glede posameznikov in socialnih entitet, kolikor manj sta sposobni začrtati svoje imperative na transcendentnih načelih. Tukaj vidimo, da se etično-politični univerzumi umeščajo v podaljške estetskih univerzumov, ne da bi mogli govoriti o perverziji ali sublimaciji. Opazili bomo, da se eksistenčni operaterji, ki zadevajo te etično-politične snovi, enako kot estetski operaterji ne morejo izogniti prelomom smisla, nepovratnim procesualnim angažmajem, katerih dejavniki so najpogosteje nesposobni položiti račune komurkoli, še samim sebi ne, zaradi česar seveda tvegajo norost. Le učvrstitev tretjega glasu v smislu avtoreference — prehod iz dogovorne medijske dobe v nedogovorno postmedijsko dobo — bo omogočila vsakomur polno izražanje njegovih procesualnih zmognosti in bo morda dopustila, da se bo ta planet, ki ga danes štiri petine njegovega prebivalstva doživljajo kot pekel, spremenil v univerzum ustvarjalskih čudes.

Predstavljam si, da bo ta govorica blaziranim ušesom zvenela votlo in da bodo najmanj zlonamerni moja izvajanja označili kot utopična. Da, danes utopija ni veljavna, tudi kadar vsebuje del realizma in učinkovitosti, na primer tista, ki jo razvijajo Zeleni v Nemčiji. Toda ne gre se zavajati, ta vprašanja produkcije subjektivnosti ne zadevajo več le peščice razsvetljenih. Poglejte samo Japonsko, model modelov novih kapitalističnih subjektivnosti! Še premalo je bilo poudarjeno, da je ena bistvenih sestavin čudežnega koktajla, ki ga predstavijo obiskovalcem, dejstvo, da kolektivna subjektivnost, ki jo množično proizvajajo, združuje vrhunske »high-tech« sestavine z arhaizmi, podedovanimi iz teme časa. Tam najdemo tudi reteritorializirajočo funkcijo dvoumnega monoteizma — šintoistični budizem, mešanico animizma in univerzalnih sil —, ki spodbuja uveljavljanje gibke formule subjektivizacije, čeprav nas ta res popelje daleč od triadne zasnove krščanskih-kapitalističnih poti. Treba bi bilo kopati!

Toda pogledjmo raje drugo skrajnost, primer Brazilije! To je dežela, kjer so pojavi arhaičnih rekonverzij subjektivnosti ubrali povsem drugo smer. Znano je, da pomemben delež tamkajšnjega prebivalstva vegetira v taki revščini, da se dejansko izmika monetarni ekonomiji, industrija te države pa je kljub temu na šestem mestu zahodnih sil. V tej družbi, dualni, če se tako izrazimo, smo priča dvojnemu pometanju s subjektivnostjo: z ene strani z yankeejevskim, zmerno rasističnim — tudi če to komu ni všeč — valom, ki ga nosi ena izmed najmočnejših svetovnih televizijskih mrež, po drugi strani pa z valom animističnega značaja, s sinkretističnimi religijami, kakršna je Candomble, ki so bolj ali manj podedovane iz afriškega kulturnega izročila in skušajo zapustiti svoja izvorna področja sredi temnopoltega prebivalstva in preplaviti celotno družbo, tudi najmenitnejše četrti Ria in Sao Paula. Neverjetno je, kako v tem kontekstu impregnacija množičnih medijev prehitveva kapitalistično akulturacijo. In veste, kaj se je zgodilo, ko je hotel predsednik Sarnay zadati odločilen udarec inflaciji, ki je dosegla 400-odstotno letno stopnjo? Šel je na televizijo; pred kamerami je pomahal z nekim papirjem in razglasil, da bo od trenutka, ko bo podpisal ta zakon, vsakdo, ki ga zdaj gleda, njegov osebni zastopnik in bo imel pravico prijaviti vsakega trgovca, ki ne bo upošteval uradno določenih cen. Vse kaže, da je bil ukrep strahovito učinkovit. Toda za kakšno ceno regresije na področju prava!

Subjektivna stiska kapitalizma v nenehni krizi (integralni svetovni kapitalizem) se zdi popolna. Zaveda se, da so glasovi avtoreference nujno potrebni za njegov razvoj in torej preživetje; toda vse zavira njihovo širitev. Neke vrste Nadjaz — močan karolinški glas — sanja le o tem, kako bi jih povozil z reteritorializacijo na starih podobah. Da bi zapustili ta začarani krog, poskušajmo obnoviti naše tri kapitalistične glasove v odnosu do ustaljenih geopolitičnih koordinat, hierarhizirati velike subjektivne celote v prvem, drugem in tretjem svetu. Za zahodno krščansko subjektivnost je bilo (in nezavedno

ostaja) vse preprosto: ne prenese nobene zamejevanja ne širine ne dolžine. Je transcendentni center, okoli katerega se mora vse vrteti. Po drugi strani glasovi Kapitala niso nehali bežati naprej, najprej proti Zahodu za neulovljivimi »novimi mejami«, in od nedavna tudi proti Vzhodu, na pohod proti vsemu, kar je ostalo od starih azijskih cesarstev – vključno z Rusijo. Toda ta nora dirka se končuje s Kalifornijo na eni in Japonsko na drugi strani. Druga pot Kapitala je sklenjena, svet se je zaprl in sistem je prenasičen. (Zadnja sila, ki bo to opazila, bo gotovo Francija, čepeča na svojem otoku Muro-roa!). Nato se bo usoda tretjega glasu avtoreference morda odigravala na osi Sever-Jug. To je tisto, kar sem rad imenoval barbarski kompromis. Nekdanja razmejitvena črta barbarstva se je za vselej razkrojila, deteritorializirala. Poslednji pastirji monoteizma so izgubili svoje ovčice, ker nova subjektivnost ni več take narave, da bi jih bila sposobna ponovno zbrati. In poleg tega je zdaj Kapital tisti, ki se začinja razlegati v animistični in strojni večglasnosti. Ali ne bi bil sijajen preobrat, če bi stare afriške, prekolumbijske, aboriginske subjektivnosti postale skrajno pribežališče ponovne subjektivne prilastitve strojne avtoreference? Prav tistih Črncev, Indijancev, prav tistih Oceancev, katerih toliki predniki so raje izbrali smrt kot podrejenost krščanskim in nato kapitalističnim idealom oblasti, zaslužnjenja in menjave?

Upam, da mi ne boste očitali preveč eksotičnega značaja mojih zadnjih dveh primerov. Tudi v državah stare celine, na primer v Italiji, ugotavljajo, da je v osrčju trikotnika Sever-Vzhod-Center že nekaj

let množica majhnih družinskih podjetij, ki živijo v simbiozi z vrhunsko elektronsko in telematsko industrijo. Če bo torej nekoč nastala Silikonska dolina na italijanski način, bo to mogoče prav zaradi prilagoditve subjektivnih arhaizmov, ki so izvirali iz antičnih patriarhalnih struktur te dežele. In morda veste, da nekateri prospektivisti, ki niso prav nič sanjaški, predvidevajo, da bodo nekatere sredozemske države, npr. Italija in Španija, v nekaj desetletjih prehiteli velike ekonomske pole Severne Evrope. Vidite torej, da ostaja, kar zadeva sanje in utopijo, prihodnost na široko odprta! Moja želja je, da se vsi, ki ostajajo privrženi ideji o socialnem napredku – za katere socialno ni postalo mamilo, »videz« – resno spopadejo z vprašanjem produkcije subjektivnosti. Subjektivnost oblasti ne pade z neba; ni vpisano v kromosome, da mora delitev znanja in dela nujno pripeljati do strahovitih segregacij, kakršne danes doživlja človeštvo. Nezavedne figure oblasti in znanja niso univerzalne. Pripete so na referenčne mite, globoko zakoreninjene v duševnosti, lahko pa jih preusmerimo na osvobajajoče poti. Subjektivnost danes ostaja množično nadzirana z dispozitivi oblasti in znanja, ki tehnične, znanstvene in umetniške inovacije postavljajo v službo najbolj nazadnjaških figur družbenosti. Pa vendar so pojmljive tudi druge oblike subjektivne produkcije, procesualne ali singularizirajoče. Te alternativne oblike ponovne prilastitve eksistence in samovrednotenja lahko jutri postanejo življenjski smisel človeških kolektivov in posameznikov, ki se nočejo prepustiti ponižujoči entropiji, značilni za obdobje, ki ga preživljamo.

